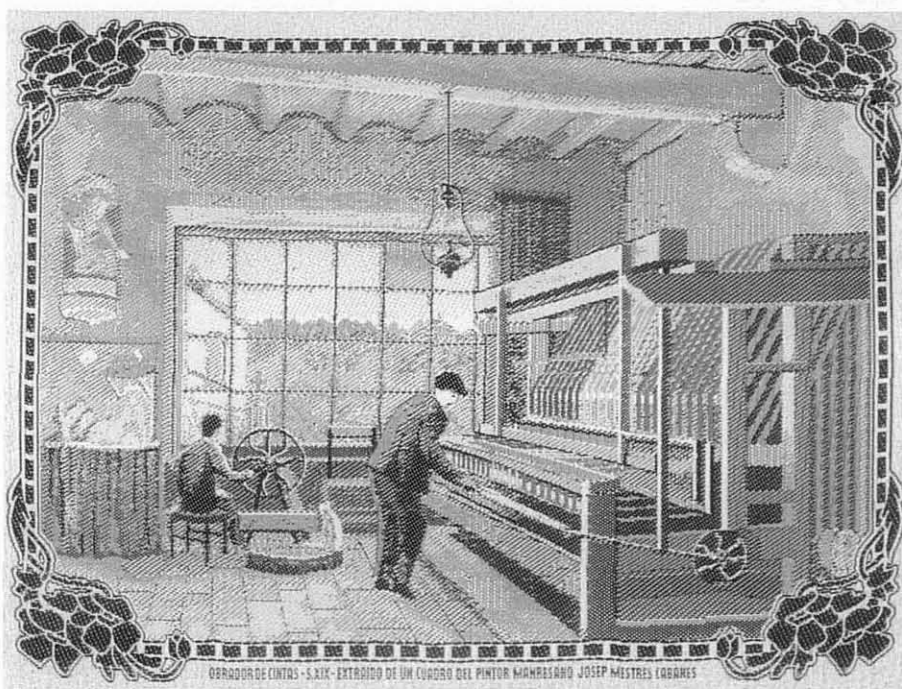

La transformació del sector vetaire a Manresa (1890-1919)¹

Ramon Vila Despujol
Lluís Virós i Pujolà

1. Introducció

Un dels trets diferencials de Manresa respecte a la resta de ciutats industrials catalanes és la diversificació del seu teixit productiu. Tot i que ha mantingut unes especialitzacions bastant marcades, com la cinteria, també ha funcionat com a centre d'un important districte industrial que abastava el territori que actualment anomenem la Catalunya central. Això ha fet que a la ciutat hi hagués un comerç gairebé tant potent com la indústria que, al seu torn, s'ha dividit en diferents subsectors al voltant de l'activitat principal: el tèxtil cotoner. Una de les activitats manufactureres manresanes per excel·lència és el teixit estret, tant de cintes de seda com de cotó –o vetes.² Aquesta, ha subsistit al llarg del temps gràcies a una gran flexibilitat que li ha permès adaptar-se a conjuntures molt diferents. Una de les transformacions més importants és la que es tracta en aquest article: el tardà procés de mecanització del sector de les vetes i les seves conseqüències en l'estructura productiva, és a dir, en el tamany, en l'organització i en les relacions entre les empreses. D'una banda, aquest canvi va enterrar la vella estructura gremial pròpia d'un sector que havia sobreviscut més d'un segle sense necessitar l'energia mecànica (incorporada des del final del segle XVIII a la indústria manresana³). D'altra banda, és una transformació que anuncia els posteriors canvis del

Obrador de vetes amb un texidor accionant un teler de rem; obra original de Josep Mestres Cabanes, reproduïda en teixit amb la tècnica de jacquard per l'empresa Perramon i Badia, SA

sector, que a partir de la dècada de 1930 iniciarà un procés de concentració empresarial relacionat amb la introducció dels telers metàl·lics, que suposaran un increment de les necessitats de capital fix de les empreses més competitives.⁴

Una anàlisi de la conflictivitat social que es produïa a la ciutat entre 1900 i 1909⁵ ens avisà de la importància de la problemàtica en el ram de la fabricació de vetes de cotó, al mateix temps que demostrava la manca de sincronia amb els conflic-

tes de la resta del tèxtil cotoner –fils i teixits– i, fins i tot, amb els d'altres especialitats tan properes com la fabricació de cintes de seda. A més, ni la patronal ni els assalariats eren grups homogenis i, per tant, plantejaven interessos divergents derivats de la seva situació en front dels mitjans de producció: els patrons es dividien entre els que tenien el treball reunit en fàbriques i els que el tenien distribuït a mans entre una xarxa de petits obradors domèstics, i això obria una nova divisió entre els obrers

proletaritzats i els operaris responsables d'un obrador que tenien obrers a les seves ordres i que treballaven per a un patró sense fàbrica que dominava les comandes.

Això obria un seguit d'interrogants relacionats amb l'estructura productiva del ram vetaire que seran objecte de diverses consideracions al llarg d'aquest article: quina és l'estructura de la producció i quins els seus lligams amb el mercat? La dispersió en petites unitats productives era el simple producte d'una tradició històrica i de l'ús d'energia manual? o bé, responia a una major efectivitat i adaptació d'aquest tipus d'empresa davant les fluctuacions de la demanda en aquest període i dels continus canvis en la utilització dels seus productes? En tot cas, quin paper juga la mecanització de l'energia en la concentració en fàbriques de la producció i en la transformació tècnica de la maquinària?

Com a ram productiu propi de Manresa, la cinteria ha estat estudiada per diversos historiadors bagencs. Assumpta Muset ha publicat darrerament diferents treballs que tracten sobretot de la comercialització de les cintes al segle XVIII.⁶ L'estudiós que ha rescatat la cinteria com a tema d'estudi ha estat el geògraf Josep Oliveras, que s'ha centrat en l'evolució del sector durant el segle XIX, amb algunes incursions al segle XX.⁷ També Llorenç Ferrer ha treballat sobre el segle XIX i ha escrit una monografia empresarial.⁸ Els autors d'aquest article han analitzat els canvis a cavall dels segles XIX i XX,⁹ i Lluís Virós s'ha centrat en la tecnologia i en la història empresarial.¹⁰ Prèviament, Josep Camprubí havia escrit sobre la història de la cinteria, especialment al llarg del segle XX.¹¹

Les fonts emprades en aquest estudi són sobretot de caire fiscal: la contribució industrial i els seus llibres d'altres i baixes.¹² Pel que fa als fons de caire polític i social s'ha utilitzat, d'una banda, els dos lligalls (sense numerar) corresponents a la Junta Local de Reformes Socials (JLRS) i, d'altra banda, la premsa local de l'època, tot conservat a l'Arxiu Històric Comarcal de Manresa. De la JLRS es

Quadra del Joanet, antic espai dedicat a obrador del vetaire Pancraç Cucurella al principi del carrer Guimerà, avui desaparegut (foto de L. Virós, per gentilesa de la família Cucurella)

conserven moltes de les actes de les reunions periòdiques, oficis de l'alcaldia i el Govern Civil, correspondència d'altres Juntes Locals, instàncies i actes de diverses societats obreres, inspeccions i multes en relació a l'incompliment de la legislació de treball, enquestes sobre població activa i preus dels productes bàsics de subsistència. Tota aquesta informació representa sols una part de la que generava la JLRS, i en bona mesura són còpies de la documentació que s'enviava a altres autoritats. Tot i la parcialitat d'aquesta font, la seva importància és inqüestionable pel que fa al seguiment de la conflictivitat obrera a la Manresa de l'època. Quant a la premsa, s'ha resseguit la informació dels dos diaris del moment, *El Pla de Bages* i el *Diario de Avisos de Manresa*. El primer, redactat en català, de tendència catòlica i regionalista, es fa ressò de les vagues dels vetaires, però les considera com a mers conflictes de caire econòmic i critica les extensions socials i polítiques que puguin tenir. Sovint és criticat pels obrers, acusant-lo de parcialitat a favor dels patrons i, en alguna ocasió, es nega a publicar escrits de la Societat d'Obrers Vetaires, al·legant que amb aquesta postura pretén evitar enfrontaments. El segon, escrit en castellà, de tendència liberal, dona més im-

portància als conflictes socials; no tan sols intenta aprofundir en les causes de la conflictivitat, sinó que també inclou notícies proporcionades pels mateixos vaguistes. Les tendències divergents d'ambdues publicacions es fan més paleses en notícies com les que apareixen a *El Pla de Bages* congratulant-se de que diverses associacions catòliques recomanin no llegir els diaris liberals «com ara el *Diario de Avisos* d'aquesta ciutat». La premsa ajuda a complementar aquelles informacions que no s'expliciten en la documentació oficial, a causa del seu llenguatge estricte. A més s'adjunten estadístiques publicades pel Instituto de Reformas Sociales (IRS) i s'ha fet una recerca –gairebé infructuosa– sobre les societats obreres i patronals a l'Arxiu del Govern Civil de Barcelona.¹³

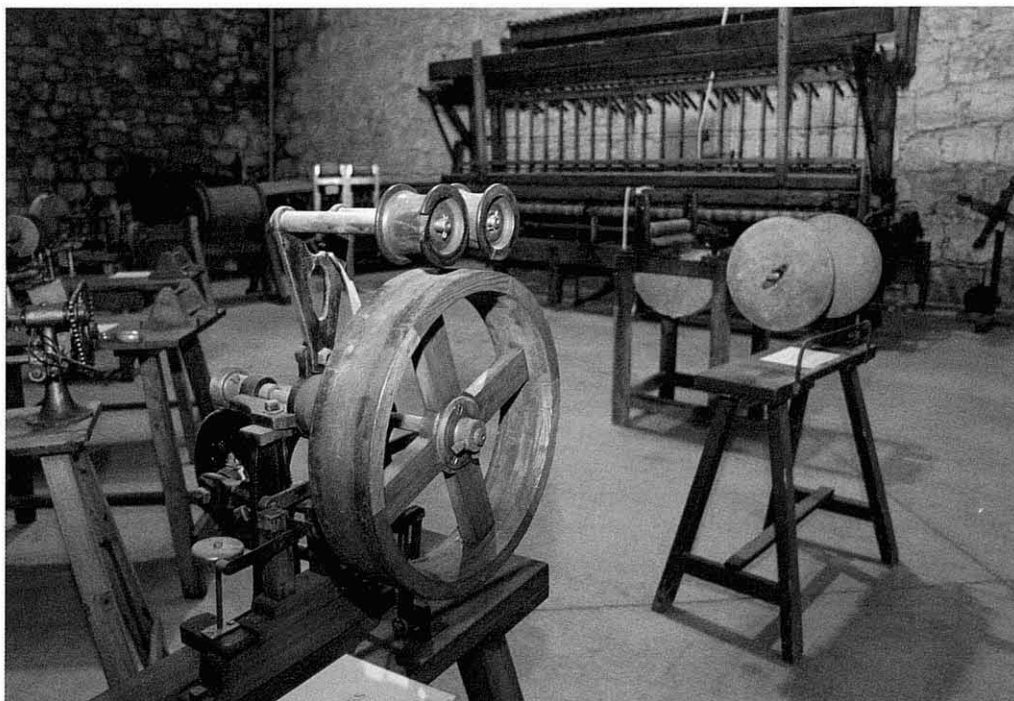
2. El ram de les vetes a Manresa

Encara que la producció de teixit estret era poc representatiu en el conjunt de la producció cotonera catalana, a Manresa era una activitat característica que s'havia desenvolupat a partir del creixement econòmic del segle XVIII.¹⁴ En aquest segle, galoners i cordoners, disposaven de gremi propi, dedicats a la manipulació de la

seda. Al segle XIX, la fabricació de teixits de seda a Manresa entrà en decadència i es començà a teixir cotó i llana, evolució que seguirà també la veta. La importància del ram en aquesta època es confirma per la creació el 1852 d'una Asociación de Tejedores de Cintas de Seda y Algodón.¹⁵ Les xifres que es donen per al segle XIX són molt contradictòries,¹⁶ però mostren un augment constant de la producció fins 1855, any en que s'inicia una etapa de decadència que perdurarà fins a la darrereria de segle, quan s'inicia una persistent recuperació.¹⁷ És difícil conèixer les dades exactes sobre la població que treballa en les vetes, per la qual cosa s'han d'extrapol·lar les xifres conegudes. Josep Oliveras¹⁸ calcula en 2.159 els obrers ocupats en el tèxtil el 1889 (30,6% de la població activa total de Manresa). Pel 1906 hi havia uns 500 vetaires, segons dades de la Junta Local de Reformes Socials (JLRS), que suposaria un 25% del total d'obriers del tèxtil. Evidentment, aquesta relació no és real, però sí és indicativa de la quantitat de gent dedicada al teixit de vetes. No ha d'estranyar, per tant, els molts articles que dediquen els diaris de l'època als conflictes dels vetaires.

3. Estructura del sector

La fabricació de les vetes de cotó estava repartida entre algunes fàbriques amb telers mecànics i una sèrie d'obradors, en general de petites dimensions, que en un principi tenien telers de rem –moguts a mà– i que tardaran més temps en mecanitzar-se.¹⁹ L'existència d'aquests dos sistemes no és incompatible, ja que cadascun presenta una lògica de rendibilitat. Les fàbriques²⁰ (el «treball reunit», segons la documentació) tenen l'avantatge d'utilitzar energia mecànica –primer de vapor, de gas o elèctrica més endavant– i poden produir més vetes en menys temps i amb menys mà d'obra. A canvi, els costos fixos són més elevats, l'ocultació fiscal més difícil i s'adapten pitjor a les fluctuacions de la demanda. Els obradors, o «treball distribuït», quan

Màquines d'un obrador vetaire conservades al Museu de la Tècnica de Manresa (foto de Salvador Redó/Regió7)

utilitzaven energia manual tenien una productivitat més baixa en relació als altres, tant per això com per la probable ocultació fiscal paguaven menys impostos²¹ i obligaven a una major autoexplotació del treballador, ja que el control del treball el realitzen els operaris independents, que en aquest sentit actuaven com a petits empresaris. Tot i així, es pot considerar que l'estabilitat d'aquests obradors és força precària, ja que sempre depenen de comandes alienes.²²

Les fàbriques es localitzen en els carrers perifèrics, on hi ha més terrenys per construir, mentre que els obradors estan molt repartits per tota la ciutat.²³

El treball, tant a fàbriques com a obradors, era remunerat a preu fet. Un treballador mecànic cobra aproximadament la meitat per peça produïda que un treballador manual. Es considera que el mecànic ha d'abonar al patró un percentatge del preu de la peça en concepte de despeses d'energia i d'inversions en maquinària. D'entrada, aquesta proporció és una bona mesura de comparació de la productivitat dels telers manuals amb la dels mecànics.

El treball, doncs, mostra una triple

estratificació: patrons, operaris i obrers. Cal distingir bé la funció de tots tres. Per patró cal entendre l'empresari que, bé disposant d'un establiment fabril, bé dirigint la producció familiar dels obradors repartits, controla efectivament les comandes per mitjà dels lligams amb els viatjants o amb determinades botigues de Barcelona. Els interessos dels patrons són estructuralment semblants, i per tant fan un front comú davant les exigències obreres, però en determinades conjuntures s'observa una lluita entre empresaris del treball reunit i del distribuït. Aquests darrers cerquen el suport dels operaris que depenen de les seves comandes, especialment quan la mecanització dels telers està, si no eliminant, reduint el treball manual.

L'operari seria el tècnic capaç de dirigir el procés de producció de vetes. Tanmateix, els operaris estan dividits en dues categories: els que treballen per compte propi i els que treballen per compte d'altri, ja sigui a casa seva o a les fàbriques. Els primers, no obstant dependre de les demandes dels empresaris, tenen un cert esperit patronal, avivat pel fet que controlen la major part del procés pro-

ductiu i del treball. Això explica que aquests operaris defensin les postures patronals, mentre que els altres s'identifiquin amb les posicions obreres.

Finalment, els obrers són el grup més homogeni en els seus interessos, tot i la diferenciació evident entre els que treballen en els telers mecànics i aquells que ho fan en els manuals. Cal assenyalar que, contràriament al que succeeix en la resta de rams tèxtils, on predomina la mà d'obra femenina, en la fabricació de vetes hi treballen principalment homes.²⁴ Això es podria explicar en els telers de rem per la força que cal aplicar per al funcionament de la màquina, però és més difícil d'entendre en les fàbriques amb telers mecànics, on sí que s'utilitza, però, el treball dels menors.²⁵

4. La mecanització en una conjuntura de creixement

Per tal de contextualitzar el canvi en l'ús d'energia manual a mecànica dins de la dinàmica de la producció, i en vista de la dificultat per obtenir dades directes de producció de vetes s'ha procedit a buidar la Contribució industrial entre els anys 1890 i 1919. Aquest impost, que gravava els mitjans productius —els telers— segons el tipus d'energia utilitzada, i que, a més, permetia donar-los de baixa en el moment en que restaven improductius, resulta especialment útil per fer un seguiment de la producció així

com per datar el període precís en que s'esdevé la mecanització. El resultat d'aquesta recerca és el que es reflecteix al *gràfic 1*, en el que s'indica el nombre total de telers donats d'alta cada any, al costat de la divisió entre els que són manuals i els mecànics.

Com es pot apreciar al gràfic, el ram de les vetes creix a llarg termini, però amb fortes fluctuacions concentrades en unes èpoques molt concretes. Això permet dividir el període en quatre etapes, diferenciades tant per les conjuntures productives com pels períodes de més mecanització en els telers. El Quadre 1, amb les altes i baixes de la Contribució, ajuda a matissar els resultats del gràfic.

Al llarg de la primera etapa (1893-1932), doncs, es detecta un estancament en els telers manuals i un creixement notable en el nombre dels mecànics que, per primera vegada, supera el nombre de telers manuals al final de l'etapa. Es pot dir que la mecanització ha entrat en una fase decisiva i irreversible. L'augment de la producció que es deriva d'aquestes dades és més gran encara del que semblen indicar ja que s'ha de tenir en compte que el teler mecànic representa una millora en la productivitat. Per tant, el ram passava per una bona conjuntura aquests darrers anys del segle passat.

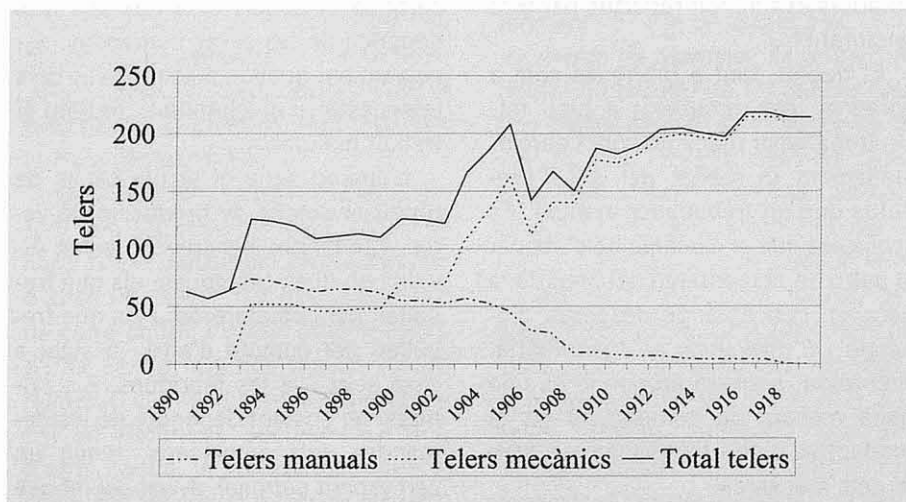
En la segona etapa (1903-1905) s'observa una contradicció relativa

Quadre 1: Altes i baixes de telers (1892-1919)

ETAPA	TIPUS DE TELERS	BAIXES	ALTES	DIFERÈNCIA
1893-1902	manuals	35	43	8
	mecànics	10	117	107
1903-1905	manuals	27	6	-21
	mecànics	67	71	4
1906-1910	manuals	5	4	-1
	mecànics	64	108	44
1911-1919	manuals	4	0	-4
	mecànics	116	110	-6

Font: elaboració pròpia a partir dels llibres d'altes i baixes de la matrícula industrial (AHCM).

Gràfic 1. Telers

Font: elaboració pròpia a partir de la contribució industrial (AHCM).

entre les dades procedents de la contribució i les dels llibres d'altes i baixes. Si bé les primeres indiquen un fort creixement en la producció, en les segones es detecta un cert estancament en les altes de telers mecànics i una clara reducció en el nombre de telers manuals.²⁶ Un fenomen inqüestionable és però la pràctica desaparició en nombres absoluts dels telers manuals. En aquest moment els conflictes socials en el ram són en ple desenvolupament i la premsa local es fa ressò de la relació entre aquests i la mecanització:

«La pugna, la diferenciació existent entre el pasado y el presente, entre la maquinaria vieja y la maquinaria nueva, entre la fuerza de vapor

y eléctrica y la fuerza animal se han puesto nuevamente de manifiesto en Manresa.

»Era ayer cuando los obreros encanecidos en el arte de la confección de velos se veían casi y hasta sin casi, arrojados del inservible telar movido á mano, para ser sustituidos por la animosa y agraciada moza que trabaja hábilmente la seda en el telar mecánico.

»Es hoy cuando se ponen frente á frente los telares de cintas de algodón vulgarmente llamados de *rem* movidos á mano y los telares mecánicos, como es ya sabido y esta circunstancia proporciona mayores rendimientos á los dueños de estos últimos que á los primeros, pues les ahorra personal y ese espacio denominado tiempo...» (*Diario de Avisos de Manresa*, 16 de noviembre de 1904).

L'etapa que va de 1906 a 1910 mostra les fluctuacions més grans en la inscripció de telers. El període de més baixa activitat és el que va de 1906 a 1909 i cal pensar que en aquest cas la crisi és derivada d'una contracció en la demanda aliena a la dinàmica pròpia del ram. Això agreuja les condicions de vida d'obriers i operaris independents i, per tant, la conflictivitat laboral. Entre 1909 i 1910 es veuen símptomes de recuperació, però sense arribar encara als nivells de 1905. Mentrestant, s'ha produït la pràctica desaparició del teler manual.

La darrera etapa (1911-1919) es pot considerar de consolidació del ram, la demanda s'ha restituit, com a la resta del tèxtil català, en part gràcies als efectes sobre d'altres economies industrials provocats per la I Guerra Mundial.²⁷

En definitiva, i en comparació amb la resta del sector cotoner²⁸, la mecanització s'ha produït amb un cert endarreriment i això ha permès la utilització de fonts d'energia que han facilitat la continuïtat en la dispersió empresarial tant pròpia dels vetaires.

La contribució industrial, com ja s'ha dit, també permet una aproximació als tipus d'energia emprada per moure la maquinària. En el *quadre 2* s'ha optat per respectar les dades originals, que inclouen tots els telers moguts per energia mecànica en

un sol grup, ja que els moguts per energia de vapor estan especificats fins a 1915. Tot i això resta el dubte que a partir d'aquest any, o fins i tot a partir de 1910, s'inclouguin en l'epígraf mecànics tant els telers moguts per energia elèctrica com alguns dels que ho són per vapor. Tanmateix, la que no ofereix dubtes és la utilització de l'energia de gas, de la qual es pot fer un seguiment detallat de l'evolució.

periodificació com dels tipus d'energia emprada, es podria buscar en la tecnologia pròpia del teler de vetes.²⁹ La característica principal del teler de rem és la de poder teixir fins a més de 40 peces alhora, gràcies a un complex batà amb tants pintets i llançadores com peces es fan. Això permetia un aprofitament òptim de l'energia manual aplicada al teler, de manera que va poder competir amb el teler mecànic, o de patacada, fins el

Quadre 2: Nombre de telers segons el tipus d'energia utilitzada

Any	GAS	VAPOR	MECÀNICS
1889	-	-	17*
1890	-	-	-
1891	-	-	-
1892	-	-	-
1893	-	52	-
1894	-	52	-
1895	-	52	-
1896	-	42	4**
1897	-	46	-
1898	-	48	-
1899	-	48	-
1900	15	56	-
1902	14	53	2***
1903	14	91	4
1904	4	86	42
1905	6	94	52
1906	3	43	67
1907	2	71	67
1908	2	71	67
1909	2	80	95
1910	2	55	117
1913	-	3	196
1914	-	-	196
1915	-	-	193
1916	-	-	214
1919	-	-	214

* No s'especifica el tipus d'energia emprat, però pertanyen a l'empresa cotonera Perera i Portabella, que també posseeix 3.280 fusos i 91 telers mecànics. Pot ser que funcionessin amb energia hidràulica o amb vapor.

** No s'especifica el tipus d'energia emprat. Possiblement siguin els que l'any següent apareixen consignats com «movidos a vapor».

*** A la contribució diu «movidos por agua».

Font: elaboració pròpia a partir de la contribució industrial (AHCM).

Amb les previsions esmentades, es podria dividir la mecanització en dues etapes, en la primera predomina l'energia de vapor i en la segona l'elèctrica, amb un període d'ús equivalent que va de 1906 a 1909.

Una possible explicació, tant de la

primer decenni del segle XX. Un teler de rem es podia mecanitzar amb pocs afegits i sense gaire complicació, per transformar-lo en un teler de patacada. Això reduïa les despeses que suposa l'accés a l'energia mecànica i permetia reproduir una estruc-

tura productiva que s'havia demostrat prou eficient. En la major part dels casos la maquinària era de fabricació autòctona.³⁰

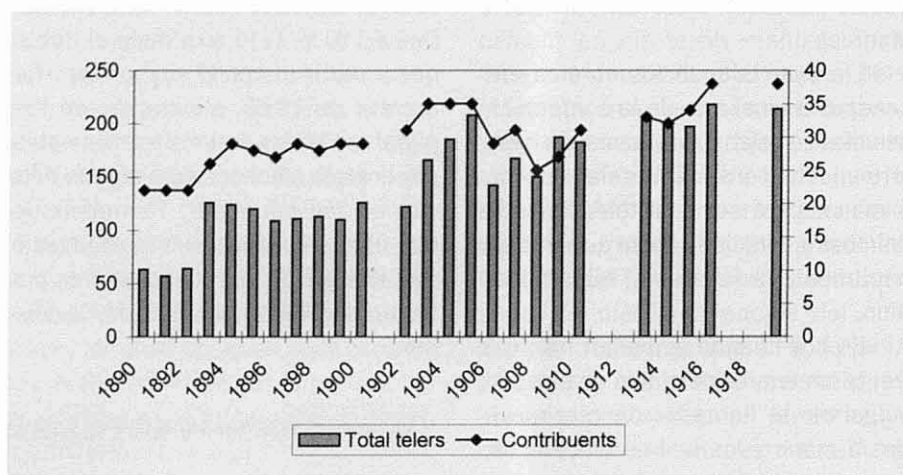
Així, en una primera fase, l'ús del vapor indica una concentració en fàbriques de bona part de la producció i, en alguns casos, el lloguer de l'energia de vapor a fàbriques grans de filats i de teixits amples. Aquest tipus d'energia significava doncs una forta inversió inicial en la construcció i en el manteniment de les fàbriques. A causa dels alts costos que representava, una solució per als mitjans empresaris que no disposaven del capital suficient degué ser la instal·lació de màquines de gas a partir dels darrers anys del segle.³¹ Aquestes màquines proporcionaven bons rendiments, necessitaven menys espai i tenien menys problemes de manteniment que les de vapor. Manresa disposava de xarxa de subministrament de gas tant per a empreses com per a particulars des de 1859.³² No obstant la solució definitiva per a la mecanització dels petits obradors fou la implantació de l'energia elèctrica que compta amb distribució per a usos industrials a Manresa des dels primers anys del segle. Cal remarcar que els alts preus als què arribà el carbó durant els anys de la I Guerra Mundial van accelerar l'ús de l'electricitat.³³ De fet, com s'ha vist, des de 1903 comença la desaparició del tel·ler manual i es completa entre 1907 i 1916.

5. Continuïtat en l'estructura del sector

Encara que l'estudi té un abast cronològic limitat a vint anys, sembla prou significativa l'evolució que mostra el *gràfic 2*, que relaciona el nombre de contribuents i el de telers.

Es pot apreciar que les corbes d'uns i altres no presenten diferències importants, excepte l'any 1908. Aquesta evolució similar sembla indicar que la mecanització no va modificar substancialment l'estructura empresarial ja existent. Cal fer, però, algunes precisions per matisar aquesta afirmació.

Gràfic 2. Relació contribuents/telers

Font: elaboració pròpia a partir de la contribució industrial (AHCM).

D'una banda, remarcar –com ja s'ha analitzat en el cas dels telers– el creixement en el nombre total de contribuents en dues etapes molt marcades. La primera es desenvolupa des de 1890 fins 1908. En aquest període en el qual el nombre de contribuents és pràcticament igual en els seus extrems, però amb un fort creixement davallada fins 1908, que significa la pèrdua de gairebé un terç dels contribuents. A la causa ja coneguda de la crisi de 1905 cal afegir la conflictivitat vetaire de 1907-1908, moment culminant en la desaparició dels telers manuals, i amb ells la d'un grup de petits patrons –qüestió sobre

la qual després tornarem. La segona etapa (1908-1919) és de creixement constant i prou equitatiu. Malgrat això el nombre absolut de contribuents no arriba a assolir els nivells de 1905 fins exhaurida una dècada. Aquest fet s'explica per la major productivitat dels telers mecànics i, evidentment, per la bona conjuntura econòmica que representà la I Guerra Mundial.

D'altra banda, hi ha dos moments en què les dues línies presenten evolucions diferents força significatives. Entre 1904 i 1905 s'aprecia un increment en el nombre de telers sense el corresponent augment en el de contribuents, la qual cosa indica que els telers existents no havien arribat

Fàbrica Lluvià, a la cruïlla del passeig de Pere III i el carrer Guimerà, un dels exemples més significatius de treball reunit (foto: arxiu Manuel Dengra, Filmoteca de la Generalitat de Catalunya, reproduïda a M. Gemma RUBÍ; Joaquim ALOY, *Història gràfica de Manresa. La Restauració, 1875-1931*, vol. I, *El paisatge urbà*, Parcir ed., Manresa, 1996, p. 318)

encara a les seves possibilitats de producció.³⁴ No s'ha d'oblidar, com ja s'ha esmentat, que la producció de vetes no gaudeix d'una demanda autònoma. Entre 1907 i 1908 la davallada dels telers gravats per la contribució no és, ni de bon tros, tan exagerada com la dels contribuents, la qual cosa fa pensar en la importància de la producció mecanitzada com a element que permet oferir al mercat les vetes demanades.

tres telers, quantitat que permet la seva instal·lació en els domicilis dels vetaires, i per tant poden correspondre als operaris-patrons; la B són les que tenen de quatre a set telers, és a dir les petites empreses típiques del treball distribuït; la C agrupa a les entitats de vuit a dinou telers, corresponents a les mitjanes empreses que ja necessiten una mínima estructura fabril; finalment, la D serien les grans empreses, de vint i més telers.

porar energia elèctrica comença a ser notable el nombre dels centres de producció molt petits amb telers mecànics. El creixement, important el 1913, sostingut la resta dels anys, del nombre de les empreses mitjanes (B-C) indica una consolidació, tant de la producció com de la dispersió empresarial.

6. Conclusions

Els canvis estructurals del ram de les vetes estudiats en aquest article, provocaran un seguit de conflictes socials íntimament relacionats amb l'ús d'energies mecàniques i amb la transformació del sector. Aquesta conflictivitat s'analitza en un altre escrit que es publicarà properament.

La conjuntura del sector vetaire es podria definir com de continuïtat en l'estructura productiva i de canvi en relació a la mecanització dels telers. L'estructura es basa en la coexistència de dos tipus d'unitats de producció: les fàbriques, sempre mecanitzades, i els obradors, que depenen de les comandes que els fa un patró el qual, alhora, pot tenir treball reunit. Ambdós sistemes tenen la seva pròpia lògica de rendibilitat i per això coexisteixen en períodes de demanda alta, però entren en conflicte en èpoques de contracció. La principal raó d'això és sens dubte aquests lligams de dependència que tenen els obradors amb els patrons. El sistema de distribució de la feina «a mans» –per mitjà d'encàrrecs puntuals– permet descarregar els efectes de les crisis de demanda sobre els petits semiempresaris o operaris independents, que s'hauran de sobreexplotar tot acatant les tarifes imposades pels patrons, dintre o fora de la legalitat, per tal d'obtenir una renda que els permeti assegurar-se la subsistència. En certa manera es pot qualificar l'estructura productiva del ram com d'especialització flexible, en la que un conjunt de petits obradors domèstics mostren més capacitat d'adaptació a diferents conjuntures i canvis tecnològics que no pas les grans empreses, que haurien d'arriscar inversions massa elevades en contextos de de-

Quadre 3. Relació entre la grandària de l'empresa i la mecanització

ANYS núm. telers	MANUALS				MECÀNICS			
	A	B	C	D	A	B	C	D
1889	17	5	-	-	-	-	1	-
1890	15	6	1	-	-	-	-	-
1891	15	6	1	-	-	-	-	-
1892	14	7	1	-	-	-	-	-
1893	16	9	-	-	-	1	1	1
1894	20	8	-	-	-	1	1	1
1895	20	7	-	-	-	1	1	1
1896	20	6	-	-	-	2	1	1
1897	21	6	-	-	-	2	1	1
1898	19	7	-	-	-	2	1	1
1899	20	6	-	-	-	2	1	1
1900	16	6	-	-	3	3	2	1
1902	17	5	-	-	6	2	-	1
1903	17	6	-	-	7	1	3	1
1904	15	6	-	-	7	3	1	3
1905	14	5	-	-	7	2	4	3
1906	10	3	-	-	9	2	4	1
1907	9	3	-	-	8	4	6	1
1908	6	-	-	-	8	4	6	1
1909	6	-	-	-	7	6	5	3
1910	5	-	-	-	10	10	4	2
1913	3	-	-	-	10	15	3	2
1914	2	-	-	-	11	13	5	2
1915	2	-	-	-	12	13	5	2
1916	2	-	-	-	14	14	6	2
1919	-	-	-	-	17	14	5	2

Font: elaboració pròpia a partir de la contribució industrial (AHCM).

Per arrodonir aquestes afirmacions s'ha elaborat el *quadre 3*, que compara la grandària de les empreses (segons el nombre de telers) amb la utilització de telers mecànics i manuals. La divisió és evidentment subjectiva³⁵ però no creiem que s'allunyi massa de la realitat. La lletra A representa les empreses que posseeixen d'un a

El quadre és força explicatiu. Mai cap centre de producció que utilitzi telers manuals ultrapassa el que hem denominat petita empresa, però sobretot cal remarcar que són preferentment obradors «familiars», situats a cases particulars de Manresa. És interessant destacar que, a partir de 1902, amb la possibilitat d'incor-

manda molt fluctuant. Aquesta estructura perviurà almenys fins al decenni de 1930, quan entra en escena un nou tipus d'empresa mitjana més especialitzada i amb inversions més elevades.³⁶

A aquesta situació s'hi afegeix el procés de mecanització dels telers, que és tardà i s'imposa amb certes reticències, però de manera irreversible. El teler manual tenia una relativa efectivitat sempre i quan es mantingués el salari del treballador de teler mecànic dins d'uns marges que permetessin la coexistència dels dos tipus de producció. El trencament d'aquest equilibri és possiblement el que precipita l'adopció de l'energia elèctrica per part de tots els obradors. En tot cas, això no hauria d'amagar la importància del pagament de salari «a preu fet», ja que és un altre factor que afavoreix l'autoexplotació del treballador, tot fent-li recaure una part important dels costos de la competència.

En el període que va de 1902 a 1910 la caiguda de la demanda accelera la mecanització dels telers que sobreviuen a la crisi i aguditzava les pressions sobre el treball. En conseqüència, es radicalitza la resposta obrera, sobretot entre 1904 i 1907, i això accelera la mecanització del sector. L'enfrontament entre patrons i obrers es veu condicionat per la doble divisió d'interessos en joc: les divergències entre els que tenen el treball distribuït i els que el tenen reunit dificulten una entesa en aquest bàndol,³⁷ mentre que obrers i operaris tampoc es podran posar d'acord en moments en que s'hagi de competir per aconseguir les poques comandes que es fan. Potser un dels signes més evidents de l'equilibri precari que patia el ram és l'existència de patrons que juguen a dos focs, mantenint alhora els dos tipus de producció.

NOTES

1. Aquest article forma part d'un treball més ampli que contempla tant els canvis de l'estructura productiva en el procés de mecanització del subsector de les vetes, com la seva relació amb la conflictivitat social i laboral. Aquest darrer aspecte es tracta en

un altre article, que es publicarà més endavant. Part de les idees que hi desenvolupem s'han exposat en diversos fóruns: el congrés internacional d'història «Catalunya i la Restauració, 1875-1923» (Manresa, maig de 1992), el VI Simposi d'Història Econòmica (Universitat Autònoma de Barcelona UAB-, desembre de 1992) i les II Jornades de Història Econòmica de las Relaciones Laborales (Sevilla, novembre de 1999). També s'han debatut en el marc dels seminaris del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona (UB) i del Departament d'Economia i d'Història Econòmica de la UAB. D'arreu n'hem extret apreciacions profitoses i debats que hem procurat incorporar al text final, però agraïm especialment les aportacions de Josep M. Benaül (i les informacions que ens ha donat sobre articles i materials), les d'Àngels Solà, les de José Sierra Álvarez –que les ha deixat escrites a «Organización del trabajo y relaciones laborales en la España contemporánea: un estado de la cuestión y algunos problemas de investigación», a C. ARENAS; A. FLORENCIO; J. PONS (eds.), *Trabajo y relaciones laborales en la España contemporánea*, ed. Mergablum, Sevilla, 2001, p. 331-335– i les de Ramon Pujol Roca, antic fabricant de maquinària tèxtil que ens ha mostrat diferents aspectes de la tecnologia de les vetes. Naturalment, els defectes que pugui tenir el text només són imputables als autors.

2. La veta de cotó és un teixit estret i bast, utilitzat sobretot en la confecció, encara que el seu ús varia al llarg del temps i també ha servit per a la indústria sabatera o, més endavant, per a la construcció de motors elèctrics o de cintes aïllants. Una bona descripció d'aquest producte es pot trobar a José Oriol RONQUILLO, *Diccionario de materia mercantil, industrial y agrícola*, (tomo II), Imprenta de D. Agustín Gaspar, Barcelona, 1853, p. 94; on es diferencia perfectament de la resta de la cinteria, es fa referència a la ciutat de Manresa –al costat de Barcelona– com un dels centres productors i se'n informa que «Las diferentes especies de *Cintas de algodón* que circulan en el comercio son exclusivamente productos de la industria del país...». Sobre les descripcions econòmiques de la ciutat de Manresa el 1900 cal remarcar els treballs de Josep OLIVERAS, *La consolidació de la ciutat industrial: Manresa (1871-1900)*, Caixa de Manresa, Manresa, 1986, o els articles de Llorenç FERRER, «La cinteria en Manresa en el siglo XIX. Industrialización y pequeña empresa», a J. NADAL i J. CATALÁN (eds.), *La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Alianza Editorial, Madrid, 1994, p. 225-266; i de Josep CAMPRUBÍ, «Activitats comercials i industrials», a M. RIU (dir.), *Història de la ciutat de Manresa 1900-1950*, Caixa de Manresa, Manresa, 1991, p. 213-320.

3. Com es pot veure a l'article d'Àngels SOLÀ, «El carrer Cantarell i el naixement de la moderna indústria cotonera manresana a principis del segle XIX. De la filatura de Dalmau, Martí, Codina i Serrano a la de Pablo Serrano», en aquest mateix dossier.

4. L'evolució dels telers es pot seguir a Josep M. DBIOLS, «La construcció de maquinària per a la cinteria a Manresa (segle XX)», a L. VIRÓS (cur.), *La indústria tèxtil. Actes de les V Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya i Marcombo eds., Barcelona, 2002, p. 83-91.

5. Ramon VILA; Lluís VIRÓS, «La Junta Local de Reformes Socials i les societats obreres en els conflictes dels vetaires manresans (1900-1909)», comunicació inèdita presentada al congrés *Catalunya i la Restauració*. Manresa, 1, 2 i 3 de maig de 1992.

6. *Una empresa sedera catalana del segle XVIII: Ignasi Parera i cia, de Manresa*, Centre d'estudis del Bages, Manresa, 2002, 124 p.; «Canvi tècnic i transformació del sector seder català. La cinteria manresana», a L. VIRÓS (cur.), *La indústria tèxtil... ob. cit.*, p. 73-82; «Innovació i transformació de la sedera tradicional: l'aportació manresana», a AA. DD., *XLIV Assemblea intercomarcal d'estudiosos. Sant Vicenç de Castellet (Bages), 20 i 21 d'octubre de 2001. Acta, ponències i comunicacions*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 2002, p. 329-336.

7. Hi ha dedicat diversos capítols i paràgrafs als llibres *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*, Caixa de Manresa, Manresa, 1985 i *La consolidació de... ob. cit.* Recentment ha reprès el lema amb l'article «La cinteria manresana: de la història industrial al patrimoni urbà», a L. VIRÓS (cur.), *La indústria tèxtil... ob. cit.*, p. 33-54.

8. «La cinteria en Manresa... art. cit.» i *170 anys teixint cintes. Indústries Ponsa SA, 1828-1998. Més de 170 anys al servei de la cinteria*, Indústries Ponsa, SA, Manresa, 1998, 48 p. (s/n).

9. «La Junta Local... art. cit.»; «Cambio técnico y conflicto social en la industria de las cintas de algodón (Manresa, 1890-1919)», a C. ARENAS; A. FLORENCIO; J. PONS (eds.), *Trabajo y relaciones... ob. cit.*, p. 505-520.

10. «Llenguatge i tecnologia dels vetaires manresans (vocabulari tradicional de la cinteria)», a D. FONT (cur.), *Aspectes de la llengua catalana al Bages, Miscel·lània d'estudis bagencs*, núm. 10, Centre d'Estudis del Bages i Delegació al Bages d'Òmnium Cultural, Manresa, 1997, p. 195-228; «El teler de cintes múltiples a Manresa: un cas de transició tecnològica», a L. VIRÓS (cur.), *La indústria tèxtil... ob. cit.*, p. 57-72; «La tecnologia de la cinteria durant l'Autarquia», a *Actes de la VII trobada d'història de la ciència i de la tècnica. Barcelona, novembre de 2002*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona (en premsa).

11. «La indústria cintera a Manresa (Segles XV al XX)», a *Miscel·lània d'Estudis Bagencs* núm. 6, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1990, p. 177-204.

12. Una defensa d'aquest tipus de font com a succedani de les sèries de producció, quan no es poden trobar, es pot veure a Jordi NADAL, «La indústria fabril espanyola en 1900. Una aproximació», a J. NADAL; A. CARRERAS; C. SUDRIÀ (comps.), *La economia espanyola en el siglo XX. Una perspectiva històrica*, Ariel, Barcelona, 1987, p. 24. En el cas que ens ocupa la docu-

- mentació està continguda a l'Arxiu Històric Comarcal de Manresa (AHCM).
13. Agraïm la col·laboració desinteressada del personal de l'AHCM en la recerca de fons no catalogats així com l'ajut del professor Pere Solà en la recerca de societats a l'Arxiu del Govern Civil. Pel que fa a les sèries estadístiques de l'IRS es poden trobar completes a la Biblioteca-Arxiu del Ministeri de Treball i Seguretat Social a Madrid.
 14. Avui dia, tot i la crisi del tèxtil, és encara una producció destacada a Manresa. Disposem de xifres no massa actualitzades (1971), però representatives. En aquell any a Manresa es concentraven el 25,8% de les empreses de vetes de cotó, el 90,4% de les de llana, el 80% de les de raïó i el 36,6% de les cintes de seda del conjunt de l'Estat; vegeu FERRER, «La cinteria en Manresa... art. cit.».
 15. El 1872 es creà la Sociedad de Trabajadoras de Cintas de Algodón i vint anys després, el 1891, es constituí la Sociedad de Operarios Cinteros de algodón en telar de remo; vegeu Joaquim SARRETÍ ARBÓS, *Història de la indústria, del comerç i dels gremis de Manresa*, Impremta de Sant Josep, Manresa, 1923, p. 211-213.
 16. FERRER «La cinteria en Manresa... art. cit.», p. 232, considera poc creïbles les xifres que dona OLIVERAS *Desenvolupament industrial i...* ob. cit. p. 130, per a mitjan segle, en les que s'aprecia un augment del 100% dels telers entre 1851-1854. OLIVERAS, per la seva banda, replica i reafirma la seva postura a «La cinteria manresana... art. cit.» p. 36.
 17. Segons OLIVERAS, *Desenvolupament industrial...* ob. cit., p. 77, la decadència cal situar-la entre 1860 i 1880, que marca l'inici de la recuperació tot i que el 1890 encara no s'havia assolit els nivells de 1860.
 18. *Ibidem*, p. 53.
 19. El 1892, el vetaire manresà Andreu Pons deia: «L'apariència no està en relació amb la realitat (...) Suceeix en la nostra famosa fabricació de cintes que suposa molts milions, i no obstant, vegi vostè les fàbriques que las fan : a excepció d'una que altra, ningú diria que d'elles pugui brotar tanta prosperitat. La major part dels que ens dediquem a aquesta especial fabricació manresana, tenim esparramats els telers per aquí i per allà i no pocs dins les cases dels mateixos treballadors» (citats per OLIVERAS, *La consolidació de...* ob. cit., p. 78). Sobre la mecanització del teler vegeu VIRÓS, «El teler de cintes... art. cit.».
 20. Segons dades, presumiblement de 1900, hi havia a Manresa 6 fàbriques de vetes, però en documents posteriors, on es parla de patrons i no d'establiments, es distingeixen fins a 13 patrons de telers mecànics. AHCM; Lligall «Reformes Socials».
 21. Per exemple, el 1907, Francesc Serrahima, fabricant de treball reunit pagava de contribució 923'52 pessetes, mentre que Pablo Pons, fabricant de treball distribuït, en pagava 68'62. Cal tenir en compte que el segon està considerat com a representant de la «gran indústria» i el primer no, en les llistes de votacions per a la constitució de la JLRS. L'empresa Lluvià Hnos., que combina els dos tipus de treball, paga pel reunit 434'60 ptes. i pel distribuït 34'31 ptes. (AHCM; Lligall «Reformes Socials»). Cal especificar, però, que segons dades de la contribució industrial de 1907, Serrahima i Cia. paga per un total de 34 telers mecànics a raó de 19 ptes. netes per teler, mentre que Pablo Pons contribueix per dos telers manuals, igual que els germans Lluvià, a raó de 12 ptes. netes per teler (AHCM; contribució industrial, 1907). OLIVERAS, *La consolidació de...* ob. cit., p. 77, diu que els obradors familiars permeten més ocultació a causa de la seva dispersió, de l'estacionalitat en el treball o de la facilitat per canviar de primera matèria.
 22. Tant FERRER, a «La cinteria en Manresa... art. cit.», p. 239 i ss., com CAMPRUBÍ a «Activitats comercials... art. cit.», p. 244-245, insisteixen en la precarietat d'aquest tipus d'empresa.
 23. OLIVERAS, *La consolidació de...* ob. cit., p. 154-156; CAMPRUBÍ, «La indústria cinteria... art. cit.», p. 175-203.
 24. És probable que en obradors familiars també hi treballessin les dones, segons es desprèn del que diu OLIVERAS al parlar de l'estructura familiar manresana (a *La consolidació de...* ob. cit., p. 54). La documentació estadística recollida per la «Secció Tercera» del Instituto de Reformas Sociales dona notícies de les vagues de 1905, 1906 i 1907. En la primera i en l'última no es parla de dones que fessin vaga, i per tant les xifres es refereixen només a homes (350 obrers el 1905 i 260 el 1907), mentre que la vaga de 1906 és seguida per 400 homes i 100 dones. La fiabilitat de les dades radica en el fet que eren facilitades per la JLRS amb la conformitat de patrons i obrers. Vegeu el Boletín del Instituto de Reformas Sociales, tom XI (maig, 1905: 830-831), tom XXIX (novembre, 1906: 348-349) i tom XL (octubre, 1907: 298-299).
 25. Hi ha força testimonis que il·lustren la duresa de les condicions de treball en aquest ofici. A tall d'exemple vegi's els articles de l'operari Maurici Puig al *Diario de Avisos* dels dies 31 de maig, 16 i 20 de juny i 7 de juliol de 1905, on es parla de llargues jornades de treball físic esgotador tot fent una referència explícita a la necessitat de sobreexplotar-se per tal de subsistir.
 26. Tant als fulls de la contribució com als llibres d'altres i baixes hi ha força tatradores causades per la freqüència amb què canviaven les inscripcions de telers. Aquest fet dificulta l'estudi d'aquestes fonts en aquest període i és la possible causa de les esmentades divergències.
 27. Tot observant la creació i desenvolupament d'empreses a la ciutat de Manresa entre 1900 i 1920, CRAMPUBÍ, a «Activitats comercials... art. cit.», anomena «un temps estacionari» el període 1900-1910 i «una època pròspera» el 1910-1920. Sobre l'economia espanyola vegeu l'article de Jordi MALUQUER DE MOTES, «De la crisis colonial a la guerra europea: veinte años de economía española», a J. NADAL; A. CARRERAS; C. SUDRIÀ (compls.), *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*, Ariel, Barcelona, p. 62-104.
 28. Estudiat per Jordi MALUQUER DE MOTES, «La estructura del sector algodonero en Cataluña durante la primera etapa de la industrialización (1832-1861)», a *Hacienda Pública Española* (núm. 38), 1976, p. 133-148.
 29. Sobre aquest aspecte vegeu VIRÓS, «Lienatge i tecnologia... art. cit.» i VIRÓS, «El teler de cintes... art. cit.».
 30. Com expliquen CAMPRUBÍ, «La indústria cinteria... art. cit.», OBIOLS, «La construcció de maquinària... art. cit.», i Lluís VIRÓS, «La tecnologia de la cinteria durant l'Autarquia», a *Actes de la VII trobada d'història de la ciència i de la tècnica. Barcelona, novembre de 2002*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, (en premsa).
 31. Sobre la tipologia de les màquines i la implantació de la indústria del gas a Espanya vegeu l'article de Carles SUDRIÀ, «Notas sobre la implantación y el desarrollo de la industria del gas en España, 1840-1901», a *Revista de Historia Económica*, Vol II (núm. 2), Madrid, 1983, p. 97 i ss.
 32. Tant sobre aquest punt com sobre la implantació de l'energia elèctrica vegeu Joan Carles ALAYO, «Els inicis del gas i de l'electricitat a Manresa...», a *Dovella* (núm. 69), Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 2000, p. 23-28; i l'obra de CAMPRUBÍ, «Activitats comercials... art. cit.», p. 313-317.
 33. Com ha analitzat profusament Carles SUDRIÀ a «L'energia: de l'alliberament hidroelèctric a la dependència petrolera», a J. NADAL; J. MALUQUER DE MOTES; C. SUDRIÀ; F. CABANA, *Història econòmica de Catalunya contemporània*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, vol. 5, 1989, p. 209-293.
 34. Segons FERRER, «La cinteria en Manresa... art. cit.», p. 238-239, «a lo largo del siglo XIX y primera mitad del siglo XX el desarrollo de la actividad cinteria se produjo en empresas pequeñas capaces de generar una acumulación de capital importante pero sin interés por sobrepasar un determinado tamaño. El capital acumulado se dirigía a otras actividades y la empresa continuaba con su estructura tradicional» (el subratllat és nostre). Per a principi del segle XX, la mecanització actua com element distorsionador d'aquesta afirmació.
 35. Cap dels treballs que parlen de la producció de vetes consultats indiquen una divisió de la grandària de les empreses, perquè parteixen de la base que aquesta és reduïda. Vegeu OLIVERAS, *La consolidació de...* ob. cit., p. 78; FERRER, «La cinteria en Manresa... art. cit.», p. 239; CAMPRUBÍ, «La indústria cinteria... art. cit.».
 36. Vegeu a aquest respecte FERRER, *170 anys teixint cintes...* ob. cit. i Lluís VIRÓS, «Perramón & Badía, 75 anys d'aventura empresarial», a J. GUILLAMON; L. VIRÓS, *Perramón & Badía, 1926-2001*, Manresa, Perramón i Badía, 2001, p. 37-87.
 37. Potser una mostra d'això és la inexistència de cap tipus d'associació patronal fins una data tan tardana com 1923. Arxiu del Govern Civil de Barcelona; Registre d'Associacions.

Ramon Vila Despujol

Historiador i professor a l'IES
Jaume Almera de Vilassar de Dalt

Lluís Virós i Pujolà

Historiador i professor
a l'IES Miquel Bosch i Jover d'Artés